

Neerslachtige gedachten over groei

We mogen rustig stellen dat de economische toekomst van Europa onhelder is geworden. Nog tot voor kort leefde bij menigeen de gedachte van een onstuitbare vooruitgang. Het marktmechanisme en de voortgang der wetenschap zouden leiden tot steeds betere en goedkopere producten en dus tot een groeiende welvaart, culminerend in de zogenaamde Lissabon-agenda. Het lijkt erop dat dit vooruitgangsgeloof aan slijtage onderhevig is. In ieder geval blijkt de Europese economie op het moment te stagneren en hebben we een jaar van negatieve groei achter de rug. Is dit een uniek fenomeen of zou dit de voorbode kunnen zijn van een lange periode van negatieve economische groei in Europa? Ik neig tot het laatste. En als dat inderdaad ons voorland zou blijken te zijn, dan dwingt dat wel tot een drastische heroverweging van onze langetermijn-vooruitzichten en de daarop gebaseerde politiek. In deze tijd heeft het weinig zin Nederland als een zelfstandige eenheid te bezien. We zijn deel van de Europese economie. Onze arbeids- en kapitaalmarkten zijn communicerende vaten. Wanneer we dus iets willen zeggen over onze vooruitzichten heeft dat eigenlijk alleen zin wanneer we de hele Europese ruimte in beschouwing nemen.

Een van de belangrijkste factoren voor economische groei is en was de bevolkingsgroei. Het ligt nogal voor de hand. Wanneer de bevolking groeit met een procent per jaar dan stijgen de behoeftes en de beroepsbevolking met gelijke tred, en dus het nationaal product. Maar wanneer de bevolking groeit komt er ook meer ruimte voor specialisatie van arbeid. Naast bakkers, boeren en medici komen er mogelijkheden voor bakkers van croissants en bagels, zorgboeren, scharrelboeren en voor superspecialisten in topziekenhuizen. En er komt ruimte voor schaalvoordelen. Oogartsen die zich specialiseren op staaroperaties doen het goedkoper en beter dan de oogarts die het zo nu en dan doet. Een groeiende bevolking is bovendien relatief jong, waardoor er plaats komt voor nieuwe beroepen. Op deze manier heeft de ICT-sector moeiteloos zijn plaats gevonden binnen de beroepsbevolking. Jonge mensen zijn ook nog geneigd om meer risico's te nemen dan ouderen en om ondernemersactiviteiten te ontwikkelen, te investeren, en nieuwe producten te ontwikkelen. Een groeiende bevolking vraagt ook om nieuwe investeringen; er zijn belangrijke accelerator-effecten in de betekenis van Samuelsons beroemde conjunctuurmodel. In mijn waarneming passeren we op het moment een breuklijn in de Europese bevolkingsontwikkeling. In

bijna alle landen van Europa liggen de fertiliteitsratio's onder het reproductieniveau, met uitzondering voor de Scandinavische landen en misschien Frankrijk. Europa als geheel wordt geconfronteerd met een solide negatieve bevolkingsgroei in de naaste toekomst. En dan slaan alle hierboven beschreven effecten om in hun tegendeel. Er is minder vraag naar arbeid, de specialisatie wordt noodgedwongen minder, en schaalvoordelen slaan om in schaalnadelen. De kapitaalgoederen kunnen niet meer volledig worden benut en er komen desinvesteringen.

Het aanbod van kapitaal voor het veiligstellen van de oude dag zal sterk stijgen en daardoor wordt het allerminst denkbeeldig dat een deel van het aangeboden kapitaal van pensioenfondsen niet meer zinnig kan worden geïnvesteerd en slechts tegen negatieve reële rentes, bewaarlonen, bij een bank in bewaring kan worden gegeven.

Tegen de achtergrond van dit scenario wordt het wijsheid bij toekomstprojecties rekening te houden met een negatieve economische groei en een zeer lage reële rente, die misschien zelfs wel voor bepaalde beleggingen negatief kan uitvallen.

Voorwaar een *bleak scenario*. De verleiding is groot deze mogelijkheden te negeren, we zijn toch immers optimist en we zijn sterk geneigd om te denken vanuit de historie. In de tijden dat de moderne economie tot volle wasdom kwam hebben wij dit nog nooit meegeemaakt. Toch lijkt het verstandig om naast de bestudering van economische groei en groeiende economieën nu eens een serieuze theorie te ontwikkelen voor economische krimp en krimpende economieën. Het lijkt zeer relevant voor een realistisch, Lissabon-ontkleurd, beeld van de Europese Unie.